

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları : 315-1

İlk Türk İslâm Devletleri Tarihi

Prof. Dr. Nesimi YAZICI

ISBN : 978-625-7205-66-5

22. Baskı, Ekim 2020, Ankara, 3.000 Adet

© Bütün Yayın Hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir.

Bu Eser Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık Ticaret
İşletmesi Yönetim Kurulu'nun 10.12.2001 tarih ve
1057/13 sayılı kararıyla uygun görülmüştür.

Yayınçı Sertifika No : 48058

Baskıcı: **TDV**
YAYIN MATBAACILIK TİC. İŞLETMESİ

Ostim OSB Mahallesi 1256 Cadde
No: 11 06370 Yenimahalle / ANKARA
Tel: 0312 354 91 31 (pbx)
Faks: 0312 354 91 32
e-posta: bilgi@tdv.com.tr

İLK TÜRK- İSLÂM DEVLETLERİ TARİHİ

Prof. Dr. NESİMİ YAZICI

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	IX
ÖNSÖZ	XI
GİRİŞ	1
1- Hz. Peygamber ve Dört Halife Dönemi	1
2- Emevîler Dönemi	2
3- Abbasîler Dönemi	12
Bölünmeler	20
a- Batı Bölgesi	20
b- Doğu Bölgesi	21
c- Merkezdeki Huzursuzluklar	22

BİRİNCİ BÖLÜM TÜRKLERİN İSLÂMİYETİ KABULÜ (29-74)

1- Arapların Türkler Hakkındaki Bilgileri	30
2- Türklerle Müslüman Arapların İlişkileri	32
a- Emevîler Dönemi – Mücadele Safhası	34
b- Abbasîler Dönemi – Dostane İlişkiler.	35
3- Talas Meydan Savaşı	36
4- Talas Sonrası - Hizmet Safhası	41
5- Türklerin İslâm Dinini Kabulleri.	52
a- Emevîler Döneminde İslâmlaşma.....	57
b- Abbasîler Döneminde İslâmlaşma	61
6- Değerlendirme ve Sonuç.	66

İKİNCİ BÖLÜM TÜRK VALİLERİNCE KURULAN DEVLETLER (75-110)

A-TOLUNOĞULLARI	76
1- Tolunoğulları Siyasi Tarihi	78
2- Devlet İdaresi ve Kurumlar	82
3- İktisadi Durum.....	86
4- İlmi Gelişme	89

B- SÂCOĞULLARI	93
1- Sâcoğulları Abbasîlerin Hizmetinde/ Ebu's-Sâc Divdâd b. Yusuf Divdest.	93
2- Sâcoğulları Devleti Siyasî Tarihi	95
a- Ebû Ubeydullah Muhammed el-Afşin	95
b- Ebu'l-Kâsim Yusuf	96
c- Ebu'l-Müsafir Feth b. Muhammed ve Sâcoğullarının Sonu.....	98
C- İHŞİDİLER	100
1- İhşidîlerin Siyasî Tarihi	101
2- İhşidîlerde İdarî, Askerî, İctimai ve Kültürel Durum.....	106
ÜÇUNCÜ BÖLÜM	
İLK TÜRK İSLÂM DEVLETLERİ	
(111-389)	
A- İDİL (VOLGA) BULGAR HANLIĞI.....	111
1- Bulgarların Men'sei	112
2- Bulgarların Siyasî Tarihi.	113
a- Büyük Bulgaria Devleti	113
b- Tuna Bulgar Devleti	114
c- İdil (Volga) Bulgar Hanlığı.....	117
3- Devlet Teşkilâtı	121
4- İktisadî Hayat.....	122
5- Kültür ve Medeniyet	124
6- Değerlendirme ve Sonuç	127
B- KARAHANLILAR	130
1- Karahanlıların Siyasî Tarihi	130
a- Batı Karahanlıları Devleti.....	135
b- Doğu Karahanlıları Devleti.....	137
c- Fergana Hanlığı	138
2- Devlet Teşkilâtı	139
3- Kültür ve Medeniyet	148
4- İmar Faaliyetleri.	173
C- GAZNELİLER.....	177
1- Gaznelilerin Siyasî Tarihi.....	177
a-Gazneli Mahmud.....	179
b-Sultan Mesud ve Sonrası.....	184
2- Devlet Teşkilâtı	189
3- Kültür ve Medeniyet	193
4- İmar Faaliyetleri.	200

D- BÜYÜK SELÇUKLULAR	205
1- Selçukluların Siyasi Tarihi	206
a- Selçuklu Ailesi ve Kuruluş	206
b- Tuğrul Bey	212
c- Alp Arslan	216
c.1- Malazgirt Meydan Muharebesi	217
d- Melikşah	223
e- Berkyaruk	229
f- Muhammed Tapar	232
g- Sencer	234
Diğer Selçuklu Devletleri	239
1- Irak Selçukluları	240
2- Kirman Selçukluları	245
3- Suriye Selçukluları	249
a-Türklerin Suriyeye Girişi	249
b- Atsız	250
c- Tutuş	251
d- Devletin Bölünmesi	256
d.1- Halep Selçuklu Melikliği	257
Fahru'l-Mülük Rıdvan Devri	257
Alp Arslan ve Sultanşah Devirleri	262
d.2- Dımaşk Selçuklu Melikliği	262
4- Türkiye Selçukluları	264
a- Malazgirt Öncesi Anadoluda Türkler	265
b- Malazgirt Sonrası ve Türkiye Selçukluları Devletinin Kuruluşu	274
c- Süleymanşah Sonrası	278
d- Yükselme Dönemi	283
e- Moğol İstilâsı ve Düşüşün Başlaması	290
5- Devlet Teşkilâti, Kültür ve Medeniyet	293
a- Merkez Teşkilâti	293
b- Taşra Teşkilâti	302
c- Adalet Teşkilâti	305
d- Ordu Teşkilâti	306
e- İktisadî ve İctimâî Hayat	310
e.1- İktisadî Hayat	310
e.2- İctimâî Hayat	319
f- İlim ve Kültür Hayatı	324
g- Güzel Sanatlar ve Mimarî	338

E- HÂRİZMŞAHLAR	351
1- Hârızmşahların Siyasî Tarihi	353
a- Kutbuddin Muhammed.....	353
b- Atsız	353
c- İl Arslan	355
d- Alaaddin Tekiş	355
e- Alaaddin Muhammed.....	357
e.1-Otrar Olayı	361
f- Celâleddin	369
2- Devlet Teşkilâtı Kültür ve Medeniyet	373
a- Devlet Teşkilâtı	373
b- İktisadî Durum	380
c- İçtimaâl Dinî ve Kültürel Durum	382
c.1- İçtimaâl Hayat.....	382
c.2- Dinî Hayat.....	383
c.3- İlim, Kültür ve Sanat Hayatı	385
GENEL BİBLİYOGRAFYA	390
EKLER	395
I- Halifeler Listesi	395
II- Türk Valiler Tarafından Kurulan Hanedânlar.....	397
III- Gazneliler Hanedâni	398
IV- Selçuklu Devletleri ve Hanedânları	399
V- Hârızmşahlar	406
VI- Hicrî Tarihlerin Milâdiye Çevirilmesi	406
VII-Haritalar.....	407
GENEL İNDEKS	411

ÖNSÖZ

Umumî Tarihin bir bölümü olarak Türk-İslâm Devletleri Tarihi, Türklerin Müslümanlarla ilk temaslarından başlamak üzere, İslâm’la müşerref olmaları, İslâm prensiplerinin hakim olduğu devletler oluşturmaları süreciyle, bu siyasi teşekkülerde ortaya konan kültür ve medeniyet unsurlarını; bütün bunların genel Türk, İslâm ve dünya tarihlerindeki mevkilerini ele alarak değerlendirir. Türklerin İslâmiyet’i önce küçük gruplar, sonra da büyük topluluklar halinde kabulleri, ortaya çıkan ve hâlâ da devam eden tezahürleri itibarıyla, kendi Millî Tarihimiz kadar, genel İslâm ve dünya tarihleri açısından da son derece önemlidir. İşte bu önem dolayısıyla ki, İlâhiyat Fakültelerinin üçüncü yarı yılında İslâm Tarihi ders mûfredatının esasını; “*Türklerin İslâmiyet'e girişi, Müslüman-Türk devletleri, Müslüman Türklerin İslâm medeniyetine katkıları*” ni ortaya koymak oluşturmaktadır.

Türklerle Arapların birbirlerini tanımlarlarının tarihini, oldukça erken dönemlere kadar götürmek mümkündür. Bununla birlikte ilişkilerin büyük çapta artması, Müslüman Arapların İran fethini tamamlayıp Türk illeri sınırlarına dayanmalarıyla gerçekleşmiştir. Şüphesiz fâtih İslâm orduları, dolayısıyla Müslüman Araplarla Türklerin ilişkileri her zaman aynı çizгиyi takip etmemi; karşılıklı hasımlaşmalar, hizmet ve yardımlaşma sahaları, nihayet Türklerin İslâmiyet’i kabulü gibi tezahürler ortaya çıkmıştır.

Türklerin, gerek kısmî islâmlaşma döneminde ve gerekse geniş topluluklar halinde Müslüman olmalarından sonra, İslâm Devleti’nin hizmetinde askerî ve siyasî sahalarda faal roller oynadıklarına şahit oluyoruz. İşte bu faal rollerin kanıtları, önceleri Abbasî Hilâfeti sınırları içerisinde Türk asıllı valilerce kurulan ve bizim *yarı bağımsız* diye vasiplendirileceğimiz bir kısım siyasî organizasyonlar olarak karşımıza çıkıyor. Bunu takip eden devrede ise, Abbasî Halifesi'nin İslâm dünyasındaki manevî otoritesini tanımakla birlikte, geniş Türk topluluklarına dayanarak kurulan *bağımsız Türk-İslâm devletlerini* tanıyoruz.

Bilindiği gibi Hz. Peygamber'in getirdiği Kur'ân ve O'nun sünnetinden kaynağını alan ilk *İslâm devleti*, sonuçları itibarıyla dünya tarihinin en önemli olaylarından biri olan, **Hz. Peygamber**'in Nisan 622'deki *Hicret*'ini müteakip Medine'de kurul-

muştur. Kurucusunun Mayıs 632’de vefatından sonra ise, bu ilk İslâm devleti, Hz. Peygamber’ın attığı sağlam temeller ve gösterdiği hedefler istikametinde, sınırlarını büyük bir hızla genişletmiş, varlığını bir bütün olarak devam ettirmiştir. Nitekim bu son husus, yani İslâm Devleti’nin bütünlüğünü koruması konusu, gerek *Hulefâ-i Râşidîn* ve gerekse *Emevîler* dönemi için de, büyük çapta geçerlidir. *Abbasîler* dönemine gelindiğinde ise İslâm Devleti, teoride bütünlüğünü korumakla birlikte, fiiliyatta parçalanmış ve çok sayıda devletler ortaya çıkmıştır. Müslüman Türklerin kurdukları hanedân ve devletleri de bu çerçevede hatırlamak gereklidir. İşte Hz. Peygamber’e gelen vahiy ile birlikte başlayan ve Müslümanların var oldukları her coğrafya ve zaman dilimini içeren İslâm Tarihi’nin bu bölümü, bizim bu çalışmamızın konusunu teşkil etmektedir. Hedefimiz İslâm Tarihi’nin on beş asırlık panoraması içerisinde, *Millî Tarihîmizin* bu çok önemli devresini, *Türklerin İslâmiyet’i kabulleri* ve *ilk Türk-İslâm devletlerinin* kurulma süreçlerini; onların siyâsi tarihleri yanında, teşkilâtlarını, kültür ve medeniyetlerini, İslâm'a hizmetlerini en özlü biçimde ortaya koymaktır.

Bizim bu çalışmamızda ele alacağımız konular, hem Millî Tarihîmiz, hem de İslâm ve dünya tarihleri açlarından büyük ehemmiyet arz etmeleri dolayısıyla, çok sayıda yerli ve yabancı tarihçi tarafından araştırılarak işlenmiş bulunmaktadır. Bu araştırmacılar, dar kapsamlı ve derinliğine giden çalışmalar yaptıkları gibi, daha geniş zaman dilimleri ve bölgeleri içeren eserler de ortaya koymuşlardır. Şüphesiz her çalışmanın şümülü, hedefiyle doğru orantılı olmak durumundadır. Bizim burada vereceğimiz notların sınırlarını ise, öncelikle ve büyük çapta, öğrencilerimizin ihtiyaçları ve ders saatlerinin dağılımı belirlemiştir. Bununla birlikte İlahiyat Fakülteleri haricindeki bazı kurumlarda da bu kitabımızın okutulmakta olduğu, hatta öğrenciler dışındaki meraklılarca da kullanılabileceği hususu, bu defaki basında, dikkate alınmıştır. Sonuçta, öngörülen hedefler ve diğer faktörler dolayısıyla, bir bakıma kendiliğinden şekillenen bu kitabımızda, ancak ilk Türk-İslâm devletleri kendilerine yer bulabilmışlardır.

Ele aldığımız konuların sağlam bir zemin üzerine oturtulması zarureti dolayısıyla, öncelikle bir giriş mahiyetinde, Hz. Peygamber’den Abbasîlere kadar olan devir ve bu sırada İslâm Devleti’nin fiili parçalanma sürecini panoramik bir yaklaşımla değerlendirmeye çalıştık. Kitabımız bundan sonra üç esas bölümden oluştu. **Birinci Bölüm’de**, Türklerin İslâmiyet’i kabulü ve İslâm Devleti içerisindeki mevkileri üzerinde durduk. Bütün İslâm devletlerinin ve özellikle de, Müslüman Türklerin kurmuş oldukları her siyâsi teşekkülün incelenme ve öğrenilmeye değer olduğu bilincine rağmen, bu kitabımızda ancak çok azına yer vermemiz mümkün olabildi. Onlar da İkinci ve Üçüncü bölmelerimizde iki ayrı başlık altında incelendiler. Mahallî önemleri yanında, Müslüman Türklerin kurdukları ilk hanedânlar olarak *Tolunoğulları*, *Sâcogulları* ve *İhsîdîler* **İkinci Bölüm’ümüzde** yer aldılar. Tam bağımsız ilk Türk-İslâm devletleri ise *İdil (Volga) Bulgar Hanlığı*, *Karahanlılar*, *Gazneliler*, *Selçuklular* ve *Hârizmşahlar* şeklinde kronolojik bir çizgi takip ederek **Üçüncü Bölüm’de** işlendi. Zaman içerisinde diğer bir kısım Türk-İslâm devletlerini de bu çalışma içerisinde

değerlendirmenin, erişilmesi gereken bir hedef olarak daima önmüzde bulunacağına şüphe yoktur.

Bizim çalışmamızda bilhassa dikkat ettiğimiz husus, ele aldığımız Türk-İslâm devletlerini siyasi tarihleri yönünden değerlendirirken, kültür tarihlerini, idarî, askerî ve sosyal kurumlarını da ihmâl etmemek olmuştur. Böylece kısa zamanda zihinlerden çıkacak kuru bilgiler yerine, okuyucuya kalıcı bir İslâm Tarihi kültürü vermek hedeflenmiştir.

Her konunun sonuna eklenen bibliyografik kayıtların; bu notların derlenip düzenlenmesinde faydalanan başlıca yerleri göstermeleri açısından olduğu kadar, daha fazla bilgi edinmek isteyeceklerle yol göstermek açısından da faydalı olacağı kanaatindeyiz. Ayrıca kitabın sonuna, birden fazla konu için faydalanan veya el kitabı niteliğindeki eserlerden oluşan, bir genel bibliyografya eklenmiştir. Bu çalışmada prensip olarak dipnot kullanmamaya çalıştık. Bununla birlikte yer yer dayanımız kaynaklarımıza sayfalarıyla gösterdiğimiz de oldu.

Bu kitabımız, büyük çapta, kendinden önce yapılan araştırmaların, bizim bakış açımızla yeni bir değerlendirmesinden ibarettir. Derli toplu bilgi vermek ve bir el kitabı olmaktan ileriye bir iddia taşımamaktadır. Bu hale gelinceye kadar da; başta yakın mesâî arkadaşlarım ve araştırma görevlisi kardeşlerim olmak üzere, geçmişte derslerimizi takip eden öğrencilerimizin, yayın sırasında inceleme zahmetine katılan ve ayrıca en güzel biçimde basımını sağlayan Türkiye Diyanet Vakfı'nın değerli mensuplarının, burada şükranla anılması gereken katkıları olmuştur. Eksikliklerinin zaman içerisinde ve imkânlar ölçüsünde giderilmesi yolunda yardımda bulunacaklara da şimdiden teşekkürlerimizi sunarız.

Şubat 2002, Ankara
Prof. Dr. Nesimi YAZICI

Her yeninin öncekinden daha güzel, daha eksiksiz olması esastır. Biz de kitabımızın Mart 2002'deki baskısında görülen bazı hataları, aynı senenin sonunda yapılan baskıda düzeltmeye çalıştık. Bu defa ise, sayfa düzenini bozmamaya özen göstererek, bir kısım tashihler ve ilaveler yaptık. Bu arada istediğimiz konularda yeni yayınlar yapıldığı gibi, bizim daha önce kullanmadığımız bazı araştırmaları da değerlendirmemizin gereği ortaya çıktıysa da, nasip olursa bunu gelecek baskıda yapmayı planladık. Saygılarımla...

Ocak 2004, Ankara
Prof. Dr. Nesimi YAZICI